

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/47/151-156>

Muğdət Abdullayev

Bakı, Azərbaycan

<https://orcid.org/0009-0002-7773-9658>

mugdet.abdul@mail.ru

Nizami yaradıcılığında atəşpərəstliklə əlaqəli anlayış və ifadələr

Xülasə

Məqalədə Nizami Gəncəvi yaradıcılığı atəşpərəstlik dini aspektindən tədqiqata cəlb olunmuşdur. Bu dinlə bağlı olan bəzi ifadə, termin haqqında məlumat verilmiş, onların şairin əsərlərində işlənmə şəkilləri nümunələr əsasında göstərilmişdir.

Araşdırmada Zərdüştlik mifologiyasından da bəhs edilir, Hörmüz və Əhrimən kimi dualistik qütbləri formalaşdıran Allahlar, onların "Xəmsə"də işlənmə məqamları izah olunur. Həmçinin div sözünün işlənmə mövqelərinin geniş şərhi verilir.

Muğ, məcus, şəmmas və s. kimi bu dinlə bağlı olan anlayışların da nümunələr əsasında izahı öz əksini tapır. Eyni zamanda Avesta fəlsəfəsi ilə səsleşən məqamlara da diqqət yetirilib.

Açar sözlər: Nizami, Xəmsə, atəşpərəstlik, Avesta, mifoloji obraz

Mughdat Abdullayev

Baku, Azerbaijan

<https://orcid.org/0009-0002-7773-9658>

mugdet.abdul@mail.ru

Concepts and Expressions Related to Fire Worship in Nizami's Works

Abstract

This article explores the literary legacy of Nizami Ganjavi through the lens of fire worship religious aspects. It provides information about certain expressions and terms connected to this ancient religion and illustrates their use in the poet's works with specific examples.

The study also touches upon Zoroastrian mythology explaining the dualistic deities such as Ahura Mazda (Hormuzd) and Angra Mainyu (Ahriman) and their appearances in the Khamsa (Quintet). Furthermore, the usage and interpretative depth of the term div (demon) are extensively analyzed.

Concepts directly tied to the religion such as magus, majusi, shammas and others are explained with illustrative references. Additionally parallels with the philosophy of the Avesta are also highlighted.

Keywords: Nizami, Khamsa, Fire worship, Avesta, mythological figure

Giriş

Avesta klassik Şərq ədəbiyyatının əsas qaynaqlarından biridir. Nizami yaradıcılığı da Şərq ədəbiyyatının tərkib hissəsi olduğundan onun bədii irsi bu təsirdən kənar qalmamışdır. Bəzən əsərlərinin mövzusu bilavasitə atəşpərəstlik dövrü ilə əlaqəli olsa da, bəzən də hər hansı obrazın, müəyyən hadisələrin təsviri fonunda şair zərdüştliklə əlaqəli anlayış, ifadə və s.-dən istifadə etmişdir. Şairin yaradıcılığında Avesta fəlsəfəsi ilə səsleşən məqamların mövcudluğu da az deyildir. Ona görə də, atəşpərəstliklə bağlı paralellər araşdırılarkən əsərlərin dil-üslub xüsusiyyətlərinə də diqqət yetirilməlidir.

Tədqiqat

Nizaminin yaradıcılığında Avestada olan allahlar panteonunun üçünün adına rast gəlirik. Bu üçlüyə Hörmüz, Əhrimən və Anahit daxildir. Avestada Xeyir tanrısı Ahura Məzda və onun ətrafında olan altı mələk bir qütübdə, Şər Allahı Anqramanyu və onun köməkçiləri isə digər qütübdə birləşir. Xeyir allahının adı olan Ahura Məzda zaman keçdikcə dəyişikliyə uğrayaraq Hörmüz şəklinə düşmüşdür. "Avesta"da Məzda bütün aləmin yaradıcısı, həyatdakı bütün xeyir işlərin və varlıqların himayəçisi kimi təqdim olunur.

Nizaminin “Xosrov və Şirin” və “İskəndərnamə” məsnəvilərində olan obrazlardan biri də Hörmüzdür. “Xosrov və Şirin” poemasında Xosrovun atasının adı Hörmüzdür. Hörmüz ədalət naminə hətta öz oğlu olan Xosrovu da cəzalandırır.

“İqbalnamə”də isə Nizami İskəndərin ətrafında olan yeddi alimdən birini Hörmüz adlandırır. Bu obraz əsərdəki digər filosoflardan fərqlənir. Hörmüz obrazını diqqətlə nəzərdən keçirsək, Nizaminin ona bu adı təsadüfən seçmədiyini görürük. İki poemasında Hörmüz adlı obraz yaratsa da, “Xosrov və Şirin”də bu yalnız ədalətli şah kimi işlənmiş, “İqbalnamə”də isə bu obrazın fərqli xüsusiyyətləri nəzərə çarpır.

Avestada Ahura Məzdaya qarşı dayanan Əhriməndir. Əhrimən yer üzündəki bütün pis işlərin yaradıcısı və şər himayəçisidir. “Xəmsə”də Əhrimən sözü dəfələrlə işlədilmişdir. Nizami əsərlərində Əhriməni xüsusi obraz şəklində təqdim etməsə də, ümumiləşdirmə apararaq bütün mənfi obrazları “Əhrimən” adlandırır. Bu ad beşlikdə Avestada olduğu kimi şər, zülmət, zülm və s. mənalarını ifadə edir.

“Yeddi gözəl” poemasında “Mahanın hekayəsi”ndə Nizami Çin gözəlinin çirkin vəziyyətə düşməsinə belə təsvir edir:

Vəhşi qaban dişli heyvandır, heyvan,
Belə bir əjdaha görməmiş insan.
Yox, əjdaha deyil o, Əhriməndir,
Ağzı göylər qədər, bəlkə də gendir (Gəncəvi, 2004, s. 219).

Obrazın qorxulu vücudunu canlandırmaq üçün Nizami əvvəlcə onu vəhşi qabana bənzətsə də, sonra onu əjdaha adlandırır. Nümunədə diqqət çəkən əsas məqam heybətlik dərəcəsinin hər misrada artmasıdır. Əjdaha qabandan, Əhrimən isə əjdahadan qorxuncdur. Yəni dünyada Əhriməndən qorxunc varlıq mövcud deyildir. Əməllərlə dünyaya şəri yayan Əhrimənin belə qorxunc təsviri onu göstərir ki, bütün çirkinliklər və qaranlıqlar onun simasında cəmlənmiş və onun surəti bunlardan yaranmışdır.

“Şərəfnamə”də İskəndərin İrana hərbi yürüş üçün təşkil etdiyi məşvərət zamanı sərkərdələrin müharibə ilə bağlı fikirlərini öyrənərkən sərkərdələr Daranı Əhrimən adlandırırlar.

O bir kin bəsləyir, sən din bəslərsən,
Sən bir firistəsən, o bir Əhrimən (Gəncəvi, 2004, s. 106).

Dara o qədər kinlidir ki, bu xüsusiyyətinə görə o Əhrimənə bənzədilir. Əhrimən də kinlidir, insanlığa qarşı, xeyirə qarşı, yaxşı olan hər şeyə qarşı. İskəndər isə adil cəhətlərinə görə firistə adlandırılır. O dinə bağlı olduğu üçün Əhrimənin qarşısında bir mələk hesab edilir.

Bir örtüyü vardı sarı Nahidək,
Əynində günəştək qırmızı ipək (Gəncəvi, 2004, s. 336).

Xosrovun dəfn mərasimində Şirinin geydiyi geyimi təsvir edən şair Şirini bu geyimdə Nahidə bənzədir. Nahidə Avestada olan Su tanrısı Anahiddir. Bu tanrı Ahura-Məzda və Mitra ilə birgə tanrılar panteonuna daxildir. İkinci misrada isə şair yenə qırmızı rəngi Günəşin rəmzi kimi mənalandırır.

Nizami əsərlərində Zərdüştlük dininin yaradıcısı, onun peyğəmbəri sayılan Zərdüştün də adını çəkmişdir. “Xəmsə”də Zərdüştün dini, Zərdüştün odu, Zərdüştün Zəndi ifadələri ilə qarşılaşırıq. Təbii ki, bu qarşılaşma labüddür. Nizami istənilən bir əsərində atəşpərəstliyə cüzi də olsa toxunub bu dini yayan peyğəmbərin adını xatırlatmaması qəribə olardı. Nizami odun poetik təsviri zamanı onun çıxardığı səsi zərdüşti nəğməsinə bənzədir, bu səsin zərdüştilərin nəğməsindən daha xoş olduğunu deyir.

Sazının telləri edər zümzümə,
Zərdüştün Zəndindən xoşdur bu nəğmə!
Zənd ilə Zərdüştü yaxan atəşi
Yaxmışdır dünyanın böyük Günəşi (Gəncəvi, 2004, s. 223).

Nizami yaradıcılığında zərdüştliyin müqəddəs kitabı olan Avesta haqqında da məlumat vermiş, bu ədəbi abidənin adını ehtiramla çəkmişdir. Yuxarıdakı nümunədə də Zərdüştlə yanaşı zərdüştliyin Zəndi də xatırlanır. Zənd atəşpərəstliyin müqəddəs kitabı olan Avestaya yazılmış ilk şərh kitabıdır. Bu kitab "Zənd-Avesta" adı ilə tanınmışdır. Kitabda atəşpərəstliyin həyatı düsturları öz əksini tapmışdır.

Zəndibaf behiştin "Zənd" kitabından
Gecə bir neçə hərf oxudu pünhan (Gəncəvi, 2004, s. 264).

Zəndibaf sözü Zənd sözündən yaranmışdır. Atəşpərəstlikdə Zəndi avazla oxuyan muğa zəndibaf deyilirdi. Nizami burada Zəndi cənnət kitabı adlandırır.

Daranın İskəndərə yazdığı məktubda atəşpərəstlər üçün müqəddəs sayılan oda, Günəşə, Avestaya, Zəndə, Zərdüştə and içilir. Zərdüştilər üçün müqəddəs sayılan bütün bunlar eyni zamanda sadalanır:

And olsun atəşə, "Avest"ə, "Zənd"ə,
And olsun Günəşə, göy çəmbərində,
And olsun yəzdana, uca behiştə,
Əhrimən düşməni olan Zərdüştə (Gəncəvi, 2004, s. 131).

Muğ/maq termini də "Xəmsə"də geniş şəkildə işlədilmişdir. Muğlar atəşpərəstliyin yaradıcıları və davamçılarıdır. Muğ sözü etnonim olaraq zərdüştliyə inanc göstərən bir tayfanın adıdır.

Müğənni, gəl, qədim dövrü yada sal,
Muğlartək muğani xoş bir hava çal !
Yazığam, əzizlə, dərdimi dinlə,
Qızıdır canımı nəğmələrinlə ! (Gəncəvi, 2004, s. 54).

İqbalnamədə xüsusi başlıqlar altında verilən hissələr müğənniyə müraciətlə başlayır. Rəmzi mənə daşıyan bu müraciət şairin ilham pərisinə, öz təbinə ünvanladığı müraciətdir. Bu hissədə də müğənniyə müraciət edən Nizami ondan qədim dövrdəki muğlar kimi xoş bir hava çalmaq xahiş edir. Muğlar Qatlara daxil olan şeirləri xüsusi melodiya ilə avazla oxuyardılar. Onlar dini ayinləri bu cür həyata keçirərdilər.

Eşitcək, buyurdu ona İskəndər
Ki, muğu Günəşə tez yetirsinlər.
Ədəblə, ərkanla o muğ əyildi,
Atəşin önünə təzimlə gəldi (Gəncəvi, 2004, s. 90).

Muğ sözü nümunədə atəşpərəst mənasında işlədilmişdir. Günəş və atəş sözləri isə İskəndərə işarədir. Hindli həkim İskəndərlə görüşə gəldikdə Nizami hindlini atəşpərəst olduğu üçün muğ adlandırır. Burada muğ sözü artıq etnonim olmaq xüsusiyyətini itirir və atəşpərəst sözünün sinonimi kimi çıxış edir. Çünki burada hər hansı bir etnikdən deyil, dini inancdan söhbət gedir. Hindli isə aydındır ki, muğ tayfasına mənsub deyildir. Nizami bununla muğların atəşpərəst olduqları fikrini metonimiya şəklində ifadə etmiş olur. Muğ atəşin önündə əyildiyi üçün şair hindlinin

İskəndərin önündə təzimini atəşpərəstin atəşə təzimi kimi qiymətləndirərək poetik bənzətmə yaradır.

Ağ-qara cövhəri parladandır bu,
Muğlərin yoldaşı-hirbüdün dostu ! (Gəncəvi, 2004, s. 223).

Odu tərif edərkən Nizami onu muğların yoldaşı adlandırır. Muğ və od ayrılmazdır.

Muğ olan yerdə od da mövcuddur. Atəşkədədə xidmət edən atəşpərəst hirbüd adlanır. "Avesta"da bu termin "aethrapaiti" kimi "öyrədən" mənasında işlənmişdir. Zaman keçdikcə hirbüd dini vəzifə səciyyəsi daşmış və muğlarla eyniləşdirilmişdir. Od məbədinin xidmətçisi alovun qulluğunda

duraraq onun sadıq dostuna çevrilir. İskəndərin atəşkədələri dağıtması səhnəsində “Çox hirbüd belini ikiqat bükdü” deməklə İskəndərin bu yürüş zamanı hirbüdləri məğlub etməsi, onlara da ziyan vurması təsvir olunur.

Xəmsədə işlənən atəşpərəstliyə aid anlayışlardan biri də “şəmmas” sözüdür. Bu sözlə iki poemada qarşılaşırıq. Şəmmas hərfi mənasına görə “günəşə qulluq edən” mənasını verir.

Xalını qaraldır Əbbasilərin,
Gözünə nur saçır şəmmasilərin (Gəncəvi, 2004, s. 23).

“Şərəfnamə”də Məhəmməd peyğəmbərin mədhində Nizami Hz.Məhəmmədin atəşpərəstlərin gözünə nur saçaraq onları müsəlmana çevirdiyini qeyd edir. Onun dininin nuru atəşpərəstlərin odunun nurundan da qüvvətlidir və bu nur vasitəsilə onlar dini əqidəsini dəyişirlər.

“Yeddi gözəl”də Bəhrəmin atəşkədəni tərək edib yeddi günbəzə üz tutmasını təsvir edərkən Nizami atəşkədə sözünün sinonimi olaraq “Şəmmas məbədi” ifadəsini işlədir.

Nizami atəşpərəst, atəşpərəstlik sözünün alternativ kimi zərdüştlüyün digər adı olan “məcus” ifadəsindən də istifadə etmiş, bu sözün vasitəsilə yeni çalarlar yaratmışdır.

Qarşıda bənizi qırmızı ruslar
Məcusun atəşi kimi parıldar (Gəncəvi, 2004, s. 324).

İskəndərin ruslarla vuruşma səhnəsini təsvir edən Nizami rusların qırmızı bənizlərini atəşə bənzədir. Onların bənizi qırmızı olduğundan atəşpərəstlərin atəşi kimi parıldayır.

“İqbalnamə”də isə İskəndər ölüm yatağında olarkən dünyada bütün etdiklərini yada salır, bu zaman isə atəşpərəstliyi dünyadan sildiyyindən qürurla danışır.

Yudum məcusluğu dünya üzündən,
Rus dənizində də od qaladım mən (Gəncəvi, 2004, s. 190).

Nizaminin əsərlərində atəşpərəstlikdə din xadimi, kahin, ruhani başçısı olan möbidlər haqqında da bir sıra məlumatlara rast gəlirik. Bu terminlə “Xəmsə”də tez-tez qarşılaşırıq. Məbəd ibadətqah, möbid isə ibadətə məşğul olan, dinə qulluq edən mənalarını ifadə edir. Bütün dinlərdə olduğu kimi atəşpərəstlik dinində də möbidlərin fəaliyyət sahəsi və səlahiyyət dairəsi geniş olmuşdur. Dini ayin və mərasimlərin icrasının həyata keçirilməsindən əlavə teokratal idarə sistemində dövlətin idarə olunmasında da möbidlərin xüsusi rolu olmuşdur. “Yeddi gözəl” poemasında bunun şahidi oluruq. Bəhram İran taxtına varislik hüququndan istifadə edib hakimiyyəti ələ keçirmək istədikdə İran şahı yaranmış təhlükənin qarşısını almaq üçün sarayda məclis təşkil edir. Bu məclisdə sərkərdələrlə yanaşı möbidlər də iştirak edir. Bu onu göstərir ki, dövlətin təhlükəsizlik tədbirlərinin müzakirə olunmasında, qərarların qəbul edilməsində möbidlər də yaxından iştirak etmiş, şah məsləhət zamanı möbidlərin də fikrindən istifadə etmişdir. Bəhram İranlılara cavab məktubu yazanda da möbidlər öz fikrini söyləyir, Bəhrəmin hakimiyyətə gəlməsində ona kömək edirlər. Bəhrəmin taxta əyləşməsi və padşahlığı qəbul etməsi tədbirində də möbidlər Bəhrəmə xeyir-dua verərək onun hakimiyyətini alqışlayırlar.

Möbidlərin astronomiya ilə məşğul olaraq qeybdən xəbər vermələri onların xüsusi istedad sahələrindən birini təşkil edir. Mүнəccim adlanan bu möbidlər yerinə yetirilməsi vacib olan hadisələr üçün uğurlu gün təyin edirdilər. “Xosrov və Şirin”də Xosrov toy üçün mүнəccimlərin uğurlu gün təyin etməsini əmr edir. Bəhrəmin şahlıq taxtına çıxması da mүнəccimlər tərəfindən əvvəlcədən təyin edilmiş uğurlu bir gündə həyata keçirilir. Möbidlərin bu xüsusiyyətinin hələ qədimdən mövcud olduğunu Nizami “İskəndərnamə”də belə ifadə edir:

Qoca möbidlərsə tarix boyunca
Yumurta və teştədən demiş doyunca. (Gəncəvi, 2004, s. 194).

“Xəmsə”də dəfələrlə təkrarlanan zərdüştilik mifoloji obrazlarından biri də divlərdir. Bu sözə Nizaminin bütün əsərlərində rast gəlirik. Bu mifik obrazın kökü Avesta ilə bağlıdır. Avestada şə

qüvvələrin əsas qolunu divlər təşkil edir. “Daeyv” sözü düşmən, qəddar mənalarını bildirir. Bu söz Avestanın ən qədim hissələrində “deva” şəklində işlənmişdir, bu isə qədim işıq allahının adı olmuşdur. Divlər zərdüştlükdən əvvəl qəbilə tanrısı funksiyasında çıxış etmişdir və onlara sitayiş olunmuşdur. Zərdüşt öz təlimində yalnız yeganə allah kimi Ahura Məzdanı saxladığı üçün bu qəbilə allahlarını divlər şəklinə salaraq onları bədxah ruhlar kimi təqdim etmişdir. Zərdüştlüyün güclənməsi nəticəsində bu mifik varlıq öz səciyyəsinə itirərək tamamilə mənfiləşmiş və şər qüvvəyə çevrilmişdir.

Div mifoloji obrazının funksiyasını müəyyənləşdirən Məhəmməd Hüseyin Təhmasib “Nağıllarımızda div sürəti” adlı məqaləsində yazır: “Biz “Məlikməmməd” nağılından gördük ki, div şər Allahı Əhrimənin ən başlıca köməkçisi olaraq, Ahuraməzdanın bütün təzahürlərinə qarşı amansız və daim mübarizə edir.” (Qasımova, 2009, s. 22). M.H.Təhmasib söylədiyi bu fikirlə div obrazının həm mənşəyinə, həm də onun mahiyyətinə toxunur. Div işığın düşmənidir. Işıq isə xeyirdir. Xeyir isə həyatda bütün müsbət keyfiyyətlərin məcmusudur. Avestada div qaranlığın, yəni şərin təmsilçisidir. Divlər şər Allahı Anqramanyunun, digər adıyla desək Əhrimənin köməkçisidirlər. Əhrimən öz şər işlərini divlər vasitəsilə həyata keçirir.

Div sözü Nizaminin istənilən bir əsərində dəfələrlə təkrarlanır. Nizami bəzən bu mifik varlığın qorxunc simasını, bəzən onların yaşama şəraitini və digər xüsusiyyətlərini təsvir etmiş olur. Bütün bunlar isə mənfi insanların təqdimatı fonunda əsərlərdə öz əksini tapmışdır.

Şirin soruşanda bəs hanı surət?

Dedilər ki, “Divlər apardı, əlbət” (Gəncəvi, 2004, s. 73).

İlk dəfə Xosroun şəklini görə Şirin şəklin niyə yoxa çıxdığını qızlardan soruşduqda qızlar özləri cırıb atdıqları şəklin divlər tərəfindən yoxa çıxarıldığını deyirlər.

Divlər insanları azdıraraq yoldan çıxarır, onların pis əməl sahibi olmalarına səbəbkar olurdular. Nizami insanın nəfsini div adlandırır. Nəfs də insanı şər işlərə təhrik edir, onun doğru yoldan çıxmasına şərait yaradır. Nizami nəfsi, şəhveti, pis arzuları divin bir növü kimi təsvir edir. Bu xislətli div Avestada da vardır ki, insanların şəhvet hissi vasitəsilə vicdanlarını çirkləndirirlər.

Ehtiras divini boğub o anda,

Qız sadıq qalmışdı içdiyi anda. (Gəncəvi, 2004, s. 128).

Şirin öz sözünün üstündə qəti duraraq Xosrovun kəbinsiz arvadı olmur. Öz nəfsini yenərək ehtiras divini məğlub etmiş olur. Nizami yaradıcılığında belə məqamlar digər əsərlərində də vardır ki, insanın nəfsi, beynində hakim olan arzu insanı yoldan çıxaran div adlandırılır.

Arzu divi məni azdıran deyil,

Arzum günahımın girovudur, bil. (Gəncəvi, 2004, s. 81).

Divlər insanlardan uzaqda yaşayır və insanlardan uzaq gəzərdilər. Bunlar əsasən yeraltı dünya, qaranlıq məkanlar, mağaralar idi. Nizami “Xəmsə”də insanlardan uzaq yaşayan Fərhadı və Məcnunu bu xüsusiyyətlərinə görə divə bənzədir. İnsan olmayan yerləri isə div oylağı adlandırır.

Nizami divlərin yaranış fəlsəfəsinə də toxunaraq qədim əsərlərdə olduğu kimi onların qaranlıqdan yarandığı ideyasını irəli sürür.

Mələyə bənzəyər divlər kənardan,

Div zülmətdən törər, mələksə nurdan. (Gəncəvi, 2004, s. 33).

Nizaminin yaradıcılığını araşdırarkən div sözünün işləndiyi bütün məqamları nəzərdən keçirdikdə görürük ki, bu mifik obraz vasitəsilə şair pis əməlli, çirkin xislətli, əməllərilə şəri dünyaya yayan insanları nəzərdə tutmuşdur. Bəzən obrazın qorxunc simasının, nəhəng gövdəsinin, qorxmazlığının və s. poetik təsviri zamanı onlar div adlandırılır. Nizamiyə görə bəd əməlli, pis düşüncəli, çirkin xislətli insan insan olmaqdan çıxıb bir divə çevrilir. Belə olduqda isə yer üzünün əsrəfi sayılan bu canlı varlıqların bəhs olunan mifoloji varlıqdan heç bir fərqi qalmır.

Baloğlan Şəfizadənin div sözünün mənası haqqında irəli sürdüyü bu fikrindən aydın olur ki, Avestada da bu mifik varlıq eyni mənanı ifadə edir: “...əsli <<Vidayve-data>> olan <<Videvdat>> yaxud <<Vəndidat>> kitabının adı haqqında deyə bilərik ki, bu sözün də tərcüməsi <<divlər əleyhinə

od>> kimi başa düşülməlidir. Buradakı div də vəhşi mifik varlıq yox, pis, murdar insan mənasında nəzərdə tutulmuşdur. Sözün bu mənasını Qatların mətni və Bartolemeonun lüğəti təsdiq edir.” (Şəfizadə, 1996, s. 35).

Dünyanı divə bənzədən şair bununla deyir ki, əgər dünyada yaxşı əməl sahibi olmasaq həyatın şər tərəfinin cazibə qüvvəsi bizi özünə çəkərək qaranlığında məhv edəcəkdir. Nizami bütün bunlardan, yəni divlərdən qurtarmaq üçün Zərdüştün təlimi kimi “xoş düşüncə, xoş söz və xeyir əməl” konsepsiyasını irəli sürür və çıxış yolunu bunda görür.

Dünya div kimidir, divdən də ancaq,
Xoş dillə, xoş üzlə olar qurtarmaq (Gəncəvi, 2004, s. 208).

Nizami yaradıcılığında qaranlıq aləmin digər təmsilçilərindən olan əjdaha mifik obrazına da rast gəlirik. Avestada əjdahalar Əhrimənə xidmət edən şər qüvvələr sırasına daxildir. Əjdahalar üç, yeddi bəzən qırx başlı təsvir olunur. Avestada bu mifik varlıq Aji Dahaka adlanır. Od allahı Atar ilə Aji Dahakanın mübarizəsi bu qədim ədəbi-fəlsəfi abidədə öz əksini tapmışdır. “Yeddi gözəl” poemasında Bəhram Gur əjdahanı öldürməklə şöhrət tapır. Nizami bəzən bədxah, qəddar insanları da əjdaha adlandırır. Belə olduqda isə bu söz div sözünün sinonimi kimi çıxış etmiş olur.

Nəticə

Nizami yaradıcılığı atəşpərəstlik motivləri ilə zəngindir. Şairin əsərləri üzərində araşdırma apararkən bu dinlə bağlı anlayış və ifadələrin geniş şəkildə işlənməsinin şahidi oluruq. Hətta "Xəmsə"dəki bəzi süjetlər tam olaraq bu motivlər üzərində qurulub. Ona görə də əsərlərin leksikasına da öz təsirini göstərir. Zərdüştüklə bağlı olan bəzi termin, ifadə, mifoloji obraz həm mövzu, həm də forma, yəni məcaz və sintaktik fiqurlar kimi işlənmişdir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev, M. (2020). Nizami yaradıcılığında atəşpərəstliyin ayin və mərasimlərinin təsviri. *Heydər Əliyev və Azərbaycan Filologiyası* adlı Respublika virtual elmi konfransın materialları. Bakı Dövlət Universiteti.
2. Əlibəyzadə, E. (2005). *Avesta Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixidir*. Yurd Nəşriyyatı.
3. Gəncəvi, N. (2004a). *Sirlər xəzinəsi*. Lider Nəşriyyat.
4. Gəncəvi, N. (2004b). *Xosrov və Şirin*. Lider Nəşriyyat.
5. Gəncəvi, N. (2004c). *Yeddi gözəl*. Lider Nəşriyyat.
6. Gəncəvi, N. (2004d). *İskəndərnamə. Şərəfnamə*. Lider Nəşriyyat.
7. Gəncəvi, N. (2004e). *İskəndərnamə. İqbalnamə*. Lider Nəşriyyat.
8. Qafarlı, R. (2019). *Mifologiya* (II cild). Elm və Təhsil.
9. Qasımova, S. (2009). Azərbaycanda mifoloji tədqiqatların birinə dair. *Folklorşünaslıq məsələləri*, (VII buraxılış).
10. Quliyev, İ. (2012). *Nizami və Zərdüştilik*. Elm və Təhsil.
11. Şəfizadə, B. (1996). *Zərdüşt, Avesta, Azərbaycan*. Elm.
12. Şəfizadə, B. (2003). *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (Ən qədim dövrlər)*. Adiloğlu.

Daxil oldu: 10.01.2025
Qəbul edildi: 15.04.2025